

УДК 028:004.775

Любов Степченко,

мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

ЧИТАННЯ В ЕПОХУ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ: КНИГА ЧИ ІНТЕРНЕТ?

У статті розглядаються позиції друкованої, електронної літератури та Інтернету в сучасному суспільстві. Досліджуються та аналізуються переваги кожної з форм подачі інформації.

Ключові слова: Інтернет, джерела інформації, читання, друковані видання, електронні бібліотеки, традиційне читання.

Ученими доведено, що активне й продуктивне читання – невід’ємна частина життя цивілізованої людини, що розвиває її образне мислення і творчі здібності в будь-якій сфері діяльності. Читання як незамінний засіб трансляції та засвоєння цінностей, створених людством, сприяє розумінню Всесвіту, підготовці до життя в умовах глобалізації та розвитку інформаційного суспільства. На думку вчених, читання сьогодні є єдиною інтелектуальною технологією освоєння накопиченого людством знання.

Дослідники читання традиційно розглядають його як духовний процес; як пізнавальну діяльність, що супроводжує процес навчання й отримання освіти; як заняття, що благотворно впливає на розвиток моральних та інтелектуальних якостей особистості; як один із засобів комунікації. Наприклад, Ю. Мелентьева, доктор педагогічних наук, професор, визначає читання як єдину технологію освоєння писемної культури, накопиченої людством, що і є, на її думку, сутнісною характеристикою читання [8].

Останнім часом досить поширеною в різноманітних ЗМІ стала теза про «кризу» читання, втрату інтересу до книги, яка протягом століть була основою інтелектуального і духовного розвитку. Так, за повідомленням ТСН з посиланням на дослідницьку компанію GfK Ukraine, для 73 % населення України читання не є сферою інтересів, а кожен четвертий українець узагалі не читає. Щодня або майже весь тиждень читають 15,3 % українців. Хоча б один раз на тиждень – 18,2 %, один раз на місяць – 19 %. Рідше ніж раз на місяць читають 21,5 %. За даними соціологів, саме в молодих українців знижується інтерес до книжок. Щодо причин

зменшення в українців інтересу до читання експерти вказують на розвал галузі друкарства, старіння бібліотечних фондів і відсутність моди або навіть потреби бути освіченим. Експерти зазначають, що новинки в бібліотеках – рідкість. Водночас сама книга стає рідкісним товаром через розвал ще в пострадянські роки мережі книжкових спецамагазинів. Ця ситуація викликає занепокоєння в суспільстві, і зокрема – у професійному середовищі бібліотечних працівників і освітян [4].

Проблемою читання переймаються також видавці і книгарі, які особливо гостро відчувають негативні тенденції в цій соціокультурній сфері діяльності – адже прямим наслідком падіння інтересу до читання є зниження тиражів і прибутків, що уповільнює розвиток книжкового ринку. Тому підтримка і стимулювання читацької активності, акцентування уваги на важливості проблеми читання, популяризація книги та читання серед усіх верств населення, особливо в молодіжному середовищі, є нагальною потребою соціокультурного поступу України. Спеціалісти переконані, що повернення до книги та грамотного читання сприятиме розвитку внутрішнього світу особистості, підвищенню інтелектуального потенціалу суспільства.

Поширеною є думка, що інтенсивний розвиток новітніх технологій, посилення впливу інтернет-культури і телебачення призвели до різкого падіння інтересу до високохудожньої літератури і до друкованого слова загалом.

Однак не всі дослідники поділяють таку точку зору. Відома російська дослідниця читання В. Чудінова розмірковує: «Думка про те, що комп'ютер та Інтернет є засобами, що тиснуть на читання (особливо художньої літератури), не зовсім правильна. Реальність набагато складніша – від того, як читач читає і наскільки критично він сприймає інформацію на різних носіях, залежить ефективність і якість використання медіа-середовища й Інтернету. Ті, хто любить читати, краще орієнтуються в інформаційному середовищі. Їхній вибір більш осмислений і диференційований – вони більш грамотні і як читачі, і як глядачі, і як слухачі» [10].

Генеральний директор видавництва «Рід груп» І. Федисова озвучила свої спостереження: «Я не можу сказати, що люди стали менше читати, урахувавши той факт, що саме поняття “читання” останнім часом розширило свої межі. Читають не лише книги і навіть значною мірою не книги, люди активно використовують альтернативні джерела інформації, Інтернет. Але книги теж, як і раніше, цікавлять людей як джерело знань» [9].

Тема «читання і комп'ютер», «читання та Інтернет» перебуває сьогодні в полі зору багатьох дослідників. Інтернет на сучасному етапі існування

експерти відносять переважно до «текстових» технологій (на відміну від телебачення), тому що в основному людина в Інтернеті і пише, і читає. Тому проблеми вивчення читання в електронному середовищі, формування читацької культури й читацької компетенції є сьогодні особливо актуальними.

Питання «Чи витіснить книгу Інтернет?» хвилює людей в усьому світі вже не один рік. Остаточного, найточнішого прогнозу поки не дав ще ніхто. Газета «Літературна Росія» на своїх сторінках провела опитування «Чи замінить Інтернет книгу?» й отримала відповіді відомих російських літературознавців, письменників. Так, популярний російський автор Б. Акунін розмірковує: «Я думаю, що в найближчому майбутньому паперова книга стане об'єктом колекціонування, а нормальною формою існування буде книга безпаперова, тобто електронна. І це, по-моєму, правильно. По-перше, шкода переводити ліси на целюлозу. По-друге, електронна книга дає масу додаткових можливостей».

Однак більшість літературознавців дотримується іншої точки зору. Так, С. Лесневський зазначає: «Книга й Інтернет – два самостійні види культури. До того ж треба враховувати, що книга – давній вид культури, а Інтернету всього лиш декілька десятків років. Тому Інтернет не лише не витіснить, але й навпаки, на мою думку, посилить, поверне інтерес до книги. Хоча, безумовно, якась частина людей тепер читає літературу тільки з екрана».

Таку думку підтримує В. Панов: «Найімовірніше, книга й Інтернет існуватимуть разом, доповнюючи один одного. Інше питання, чого буде більше – цифрової чи паперової літератури. Мені здається, книга збереже свої позиції. Тут усе залежить від сприйняття текстів. Суджу по собі. Читати тексти з екрана в мене не виходить: не можу повністю зануритися в художній світ; екран відволікає, не дає зосередитись» [1].

Кандидат філософських наук Л. Матвеева вважає, що «книга змушена потіснитися, щоб дати місце новим інформаційним формам культури. Водночас письмовий текст був і залишається (і, певно, ще довго залишиться) незамінним там, де справа стосується переважно раціонального, логічного засвоєння людиною світу. Кожна форма передачі інформації – від живого слова і письмового тексту до радіо чи відеоповідомлення й Інтернету – має свою функцію і роль, яку вони повинні відіграти в історії» [7].

Українські дослідники теж висловлюють свою думку з приводу читання традиційного й «екранного». Так, бібліотекознавець, завсектору просвітницької роботи Наукової бібліотеки Хмельницького національного

університету Л. Іщенко говорить: «Позитивна властивість електронної книги полягає, по-перше, в тому, що вона компактніша за звичайну книгу і може вмістити на одному диску інформацію багатотомної енциклопедії. По-друге, її можна використовувати для прискорення пошуку необхідного матеріалу, організації вибіркового читання. По-третє, вона не потребує паперу для свого виготовлення. Незважаючи на це, книгу в її традиційній формі найближчим часом навряд чи буде витіснено з ужитку. Насамперед тому, що нею можна користуватися безпосередньо, без будь-яких технічних пристосувань» [2].

У Луганську в рамках акції «Читати престижно» відбулися дебати на тему: «Книжковий том чи Інтернет?» Акція відбувалася не стільки з метою знайти однозначну відповідь на поставлене запитання, скільки почути аргументи «за» і «проти». В акції взяли участь студенти інституту й коледжу різних курсів зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія». Учасники дебатів дійшли висновків, що, з одного боку, електронна книга може бути дуже корисною і зручною у використанні. Однак, з іншого боку, її можна розглядати як спробу синтезу традиційної книги з елементами технічного прогресу, який призводить до зниження інтересу до книги в представників різних поколінь. Урахували учасники акції й таке поняття, як довговічність. Якщо кожен носій інформації має певний термін функціонування, оскільки зазнає електромагнітного опромінення, то книга, у свою чергу, може зберігатися тисячоліттями.

В Україні дослідженню питання функціонування книжкової комунікації в добу Інтернету минулого року була присвячена робота В. А. Маркової «Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку», у якій дослідниця переконливо доводить можливість гармонійного співіснування і взаємодоповнення друкованої книги та її електронного аналога. Як наголошує В. А. Маркова, книжкова комунікація завдяки своїм унікальним комунікативним властивостям здатна інтегрувати в новий електронний комунікаційний простір, активно впливаючи на конфігурацію інших видів соціальної комунікації, при цьому спостерігається розвиток структури книжкової комунікації та функцій її головних компонентів (автора, читача, посередників, книги) [6].

Узагальнюючи, можна виокремити такі основні аргументами на користь як книги, так і Інтернету (див. табл.)

Переваги на користь Інтернету/книги

Переваги Інтернету	Переваги книги
Інформацію в Інтернеті можна отримати безкоштовно.	Книгу набагато зручніше читати: її можна взяти з собою на кухню, на прогулянку, не побоюючись при цьому, що вона буде пошкоджена чи вкрадена (книга коштує набагато менше, ніж комп'ютер чи ноутбук).
Пошук текстів в Інтернеті здійснюється набагато простіше, ніж пошук книг у магазинах.	Читання з екрана комп'ютера псує зір; книга – набагато безпечніший спосіб отримання інформації.
Книгу, скачану в Інтернеті, можна читати на будь-якому комп'ютері (дома, на роботі, дорогою – якщо є ПК), а ще можна переслати друзям поштою.	Книга матеріальна, а тому як подарунок набагато цінніша.
Тексти в електронному вигляді зручно використовувати в роботі – цитувати, копіюючи і вставляючи за необхідності, використовуючи просте поєднання клавіш Ctrl+C, Ctrl+V.	Інформація в Інтернеті нестабільна – вона в будь-який момент може бути змінена чи стерта. Під час написання наукової роботи краще посилатися на книгу, в якій є індивідуальний код ISBN. Книга має 100-відсотковий захист від хакерів, які завжди видаляють найціннішу інформацію.
Публікація в Інтернеті значно простіша, ніж видання паперової книги.	Видавництва ніколи не публікують книжкові новинки в Інтернеті, а якість піратських текстів залишає бажати кращого.

<p>В Інтернеті можуть публікуватися автори-початківці. Крім того, у мережі публікуються вузько-спеціальні тексти, які не можуть мати комерційного успіху на книжковому ринку, але дуже потрібні певному колу професіоналів.</p>	<p>Коли з'явився кінематограф, багато хто теж говорив про «смерть театру». Однак сьогодні, через 100 років, театр живий. Так і книга: вона продовжує жити і у своїй новій формі – електронній [3].</p>
---	--

Отже, сьогодні і книга, і Інтернет однаково необхідні. Інтернет – справді могутнє знаряддя пошуку нової, популярної, оперативної інформації. Книга ж залишається класичним прикладом для роботи розуму і просто для душевного задоволення. Звичайно, молоде покоління надає перевагу новітнім технологіям. Сучасна молодь вважає електронні ресурси зручними, мобільними, легкими у використанні, такими, що відкривають нові можливості пошуку і доступу до великих обсягів інформації. Серед переваг електронного читання молоді люди називають швидкість отримання інформації, великий вибір літератури на будь-який смак, широкі можливості пошуку однодумців, коментування й обговорення прочитаного на літературних форумах.

Важливо відзначити, що в мережевому середовищі подаються такі сервіси, як рекомендації книг за інтересами, обмін думками, що значно підвищує активність оцінки прочитаних творів. В Інтернеті існує своє літературне життя: тут є і книжкові магазини, і журнали, і бібліотеки. Ще однією важливою особливістю Інтернету як джерела інформації є наявність великої кількості сайтів, що відкривають можливості для самопублікації. Навколо цих сайтів формуються своєрідні клуби за інтересами.

Крім електронних бібліотек, важливим ресурсом є блоги та «живі журнали». У «живому журналі» існує велика кількість співтовариств, присвячених читанню, обговоренню прочитаних книг, творчості письменників, окремим видам і жанрам літератури, тому вони особливо цікавлять дослідників читання і «життя» читачів в Інтернеті. Великою популярністю в молоді користується блог «Що читати?» Це цікавий і дуже популярний блог, який оновлюється щоденно. У ньому може міститися рецензія на книгу, пропозиція обговорити конкретну тему, пов'язану з читанням, прохання підказати, що можна прочитати. Найчастіше

в цьому блозі розміщується досить емоційний відгук про книгу того блогера, який щойно прочитав її і хоче поділитися враженнями.

Учасники читацьких співтовариств, відвідувачі форумів обговорюють, коментують, аналізують прочитане, запитують один в одного, що прочитати, і самі дають відповіді. Рекомендують іншим те, що прочитали самі. Бесіди про кращі книги нерідко супроводжуються роздумами й дискусіями про користь читання, про роль і місце читання в житті людини, про те, що треба й чого не треба читати.

На персональних сайтах письменників, де збираються їхні прихильники, проводяться обговорення окремих творів, персонажів, перипетій сюжету. Говорять і на більш загальні теми – про причини популярності того чи іншого автора, про актуальність його ідей і змісту його творів, на деяких сайтах у відвідувачів є змога поставити автору запитання.

На форумах і співтовариствах обговорюються й інші різноманітні теми, наприклад, про взаємовідносини письменника з читачем, літератури з державою. Учасники форумів діляться своїми роздумами про те, чи будуть читати їхні нащадки і що саме.

Отже, сьогодні спостерігається інтенсивний процес трансформації читання. Традиційне читання книги поступово доповнюється читанням електронним і спілкуванням навколо прочитаного. Багато творів почали виходити у двох варіантах – у друкованому й електронному. Деякі видання взагалі припиняють своє існування в друкованому вигляді. Нещодавно в засобах масової інформації з'явилися повідомлення про те, що нові видання найстарішої енциклопедії англійською мовою Encyclopaedia Britannica після 244 років будуть доступні виключно через електронні носії. Видавці енциклопедії мотивують своє рішення економічними міркуваннями.

Відмова від друкованої версії, за словами видавців, обговорювалась давно і зумовлена дедалі більшою популярністю електронного варіанта енциклопедії. Britannica зосередить зусилля на розширенні своєї присутності в режимі онлайн на тлі зростання конкуренції з боку таких відомих веб-сайтів, як Wikipedia. Нещодавно Britannica запустила цифрову версію для планшетних носіїв.

Напряму пов'язані з читанням, активно адаптуються до нових умов читання і бібліотеки. Бібліотечні працівники мають впливати на зміст й організацію читання підрастаючого покоління в інтересах особистісного розвитку кожного індивіда. Враховуючи реальну ситуацію, бібліотеки мають цілеспрямовано проводити роботу з формування

інформаційної культури і культури читання: складати програми виховання читацької культури, упроваджувати диференційований, індивідуальний підхід до роботи з читачем. Бібліотеки мають активно освоювати електронний простір, створювати власні електронні ресурси для підтримки книги, читання. Бібліотечні спеціалісти розуміють, що без координації своєї діяльності, встановлення партнерських відносин з державними, громадськими, творчими організаціями неможливо якісно проводити заходи, спрямовані на підтримку й розвиток читання.

Вплив комп'ютерів та електронної інформації торкнувся практично всіх аспектів бібліотечної діяльності. Змінилася сама роль бібліотекаря – тепер вона полягає в допомозі користувачам орієнтуватися у світі електронної інформації, знаходити її в будь-якому місці, а не лише в конкретній бібліотеці. Трансформуються ідеологія і технологія формування фондів бібліотек. Також еволюціонують і всі процеси обслуговування: уже сьогодні віддалений доступ починає конкурувати з фізичним приходом читача в бібліотеку.

У цьому контексті слушним є висновок французького історика Р. Шартъє, який вважає, що «найближчі десятиріччя, скоріше за все, стануть часом співіснування двох видів книг (традиційної та електронної) та трьох способів запису і поширення текстів (рукопису, друкованого видання й електронного тексту). Тому бібліотека має стати тим місцем, де користувачеві допоможуть знайти свій шлях у цифровому світі, відіграти вирішальну роль в оволодінні ним інструментами і техніками, властивими новим формам писемності» [12].

З усього сказаного можна зробити висновок, що, незважаючи на те, що більшість досліджень дійсно спостерігають скорочення простору книжкової комунікації, сьогодні очевидно, що високий статус книги зберігається. Про те, що українська книга живе і буде жити, що українська продукція цікавить не лише українців, говорить і той факт, що Україна в поточному році офіційно презентована у Франції в рамках Паризького книжкового салону. Один з найбільших книжкових ярмарків відбувся 16–19 березня 2012 р. Щороку в ньому беруть участь близько 3 тис. письменників і понад 1 тис. видавців з багатьох країн світу, а відвідувачами стають майже 200 тис. прихильників книжки. Цього року вперше за його історію Україна потрапила в каталог виставки як країна-учасниця.

Презентація сучасної української літератури відбулася за участі семи українських письменників: М. Матіос, Т. Гаврилів, Л. Денисенко, Є. Кононенко, А. Кушніра, І. Ликович та Є. Положія. Під час презен-

тації було представлено франкомовний «Альманах української сучасної літератури». Це видання – спроба ознайомити французьких видавців та літературних агентів з таким феноменом, як літературний процес у сьогодишній Україні і дати їм можливість відчутти «на смак» твори не тільки відомих авторів, а й молодих, які роблять перші творчі кроки, але вже отримали відзнаки на престижних вітчизняних літературних конкурсах.

Під час поїздки у Францію українські письменники також узяли участь у засіданні «Літературного клубу» в українській бібліотеці ім. С. Петлюри в Парижі. У поточному році в паризькій книгарні «Глоб» відкритється відділ української літератури, де всі бажаючі матимуть можливість купувати українські книжки [11].

Суспільство увійшло в нову культурну епоху (яку деякі вчені називають «культурною катастрофою»), де на зміну логоцентристському приходиться новий тип культурно-інформаційного простору, і центральне місце посідає електронна культура. Читання змінюється: сучасна молода людина має володіти мовами двох культур – книжкової та екранної. Нові «правила гри» для бібліотек визначають і державні реформи. Колишні засоби культурно-просвітницької діяльності в нових умовах неефективні, тому що не можуть відповісти на всі виклики часу. Водночас теоретики і практики з проблем читання дійшли висновку: високе соціальне і педагогічне значення читання як для особи, так і для суспільства в цілому потребує створення державної підтримки читання.

У багатьох країнах світу розробляються різноманітні цільові програми щодо підтримки читання. Наприклад, у Великобританії проблема читання молоді введена в ранг національної. У цій країні у 2003 р. прийнято перший національний проєкт стратегічного розвитку публічних бібліотек під назвою «Стратегія майбутнього». Показовим є те, що для участі в проєктах залучається молодь. Це участь у створенні бібліотечних сайтів, креативних клубів, ігрових класів тощо.

Високий авторитет бібліотек у США. Президент Б. Обама підкреслив, що бібліотеки відіграють важливу роль в американській економіці, оскільки 73% публічних бібліотек є єдиним інститутом місцевої громади. Бібліотеки допомагають своїм відвідувачам знайти роботу, скласти резюме, навчають користуватися новітніми технологіями тощо.

Цікавий досвід бібліотек Фінляндії. Вони не ставлять за мету зробити всіх читачами, хоча це й дуже престижно. Головне – привчити користувача приходити в бібліотеку для вирішення всіх своїх проблем (у т. ч. проблем дозвілля). Бібліотеки сповідають девіз: «Бібліотека має посилювати задоволення відвідувача від життя».

У Норвегії діє державна програма «Культурний рюкзак». Російська Федерація прийняла Національну програму підтримки і розвитку читання на період до 2020 р., яка передбачає моду на читання.

В Україні теж звернули увагу на проблему з читанням. У вересні 2009 р. Кабінетом Міністрів України було розглянуто пакет нормативних актів, спрямованих на підтримку бібліотечної сфери, у т. ч. і розробку Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 р. Метою такої програми є підтримка читання, як духовного потенціалу суспільства, одного з головних засобів розвитку, виховання і здобуття освіти молодого людиною. Реалізацію програми планувалося провести у два етапи. Зокрема, протягом 2010–2011 рр. передбачалося вдосконалити законодавчу базу бібліотечної галузі, а також створити умови для рівного доступу дітей та молоді до книжок та джерел інформації. Протягом 2012–2015 рр. планується проведення різноманітних заходів з популяризації української та світової літератури, розробку систем державної та громадської підтримки видавництва та письменників, які створюють літературу для молоді. Крім того, передбачається розробити довготривалу Державну програму щодо придбання та поширення книжкових видань для дітей та юнацтва. Міністерству культури доручено розробити державну програму з інформатизації бібліотек.

Необхідно відзначити, що порівняно з роботою зарубіжних бібліотек у напрямі підтримки читання поза увагою багатьох вітчизняних бібліотечних фахівців залишаються такі гострі проблеми, як, наприклад, популяризація читання серед солдатів термінової служби, етнічних меншин; надання допомоги в розвитку базових навиків писемності дітям-сиротам [5].

Для того щоб підтримати молодіжне читання і зберегти читаюче покоління, необхідно змінити ставлення до читання дітей і дорослих, а також до бібліотек – його основи і головного ресурсу. Очевидно, що нам потрібні проекти, направлені на створення позитивного іміджу бібліотеки як відкритої, доброзичливої системи, на поширення ідеї про цінність читання, на подолання культурної ізоляції проблемних соціальних груп, на відродження класичної традиції сімейного читання.

Список використаних джерел

1. Заменит ли Интернет книгу? // Литературная Россия. – 2006. – № 48.
2. *Ищенко Л. І.* Книга на тлі доби [Електронний ресурс] / Л. І. Іщенко // Б-ка в освітньому просторі. – 2012. – № 13. – Режим доступу: http://library.tup.km.ua/about_library/naukova_robota/2012/isc_kny.htm. – Назва з екрана.

3. Интернет против книги: 6:6 [Электронный ресурс] // Интер-Новости. – Режим доступа: www.internovosti.ru/text/?id=16486. – Загл. с экрана.

4. Кожен четвертий українець взагалі не читає книжок // Свобода. – 2012. – № 143 (14). – С. 12.

5. *Кравченко С.* Читання як соціокультурний феномен в епоху глобалізації: спроба осмислення та програмно-цільові підходи [Електронний ресурс] / С. Кравченко. – Режим доступу: http://yunilibr.rv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=360&Itemid=140. – Назва з екрана.

6. *Маркова В. А.* Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / В. А. Маркова ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2011. – 36 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>. – Назва з екрана.

7. *Матвеева Л.* Мы стали меньше читать [Электронный ресурс] Л. Матвеева // 2000. – 2005. –12.08. – Режим доступа: <http://2000.net.ua/2000/aspekty/19299>. – Загл. с экрана.

8. *Мелентьева Ю. П.* От нации читателей к нации зрителей. Эволюция чтения и его изучение / Ю. П. Мелентьева // Библиотечное дело. – 2006. – № 10 – С. 2–6.

9. Чтение книг ушло в Интернет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravda.ru/economics/prognoses/19-09-2010/1049947-knigi-0/>. – Загл. с экрана.

10. *Чудинова В. П.* Дети и библиотеки в меняющейся медиасреде / В. П. Чудинова, Е. Н. Голубева, И. А. Михайлова // Школьная б-ка. – 2004. – 335 с.

11. Україна вперше буде представлена на Паризькому Книжковому Салоні 16–19 березня 2012 року // День. – 2012. – №. 46–47. – 16 бер.

12. *Шартье Р.* Читатель в постоянно меняющемся мире / Р. Шартье // Иностранная литература. – 2009. – № 7. – С.184–191.